

Стана РИСТИЋ /Београд/

ЛЕКСИЧКО НОРМИРАЊЕ И СТАНДАРДИЗАЦИЈА ЈЕЗИКА*

Апстракт: У реферату је су представљене главне карактеристике лексичке норме и начини њене реализације са циљем да се покаже улога лексичког нормирања у стандардизацији српског језика на синхронном и дијахронном плану.

Кључне речи: лексичка норма (семантичка, прагматичка, стилска), лексичко нормирање, стандардизација језика, лексички динамизам, лексичко раслојавање.

1. 0. Проблем лексичке норме¹ разматраће се са становишта њене улоге у стандардизацији језика на синхронном и дијахронном плану. Лексичко нормирање није се у традиционалној нормативистици постављало као посебан вид регулисања језичке материје, него се реализовало углавном у низу лексикографских поступака при изради речника. Неки сегменти из домена лексичке норме јављали су се као предмет разматрања у појединачним студијама и радовима само у склопу других језичких проблема (Пешикан 1970; Грицкат 1983: 81-99; Костић 1983: 25-35; Ивић М. 1990; Приручник 1991: 151-163). Међутим, на основу онога што је до сада урађено, првенствено на основу системског решавања ове проблематике у дескриптивној лексикографији, могуће је

* Овај реферат је урађен у оквиру пројекта *Лингвистичка истраживања савременог српског књижевног језика и израда Речника српскохрватског књижевног и народног језика САНУ*, бр. 1597, који финансира Министарство науке и заштите животне средине Републике Србије.

¹ О проблемима лексичког нормирања уопште и о његовим појединим питањима в. Пешикан 1960: 80-92; Скворцов 1983: 206-225; Брозовић 1982: 15-20; Стевановић 1984: 175-180; Ристић 1994: 301-305; 1995: 233-240; 1997: 223-232; Клајн 1998: 134-147.

лексичку норму дефинисати, одредити њене особености у односу на друге видове језичког нормирања, као и њену улогу у стандардизацији језика (в. Ристић 1995: 235-236). Тако би се већ сада могло основано приступити разради методологије за оснивање нормативне лексикографије и израду општих и специјализованих нормативних речника српског језика, као примарних приручника за лексичко нормирање (исп. Стевановић 1982: 289-296; 1984: 175180; Скворцов 1983: 206-225; Ристић 1995: 233-240; 1997: 223-232; Клајн 1998: 134-147).

1. 1. Лексичку норму ћемо уопштено дефинисати као установљење статуса јединица у лексичком систему и правила њихове употребе у писању и говору. У дескриптивним речницима типа Речника САНУ информације које се тичу лексичке норме углавном се дају у виду квалификатора који обично претходе дефиницијама. Међутим, нормативни статус јединица у лексичком систему показује се и другим лексикографским поступцима: објашњењима о употреби у склопу дефиниције (обично издвојеним у заградама), местом у одредничком чланку (код полисемних речи), начином дефинисања, типом слова и др. Нестандардне, мање фреквентне јединице, као и јединице ограничене употребе дефинишу се синонимима, упућивањем на стандардне јединице и варијанте, а мање обична, нестандартна значења, као и значења ограничене употребе представљају се углавном на периферији речничког чланка. Уопште, информације у дескриптивним речницима које се тичу не само лексичке норме него и других типова језичког нормирања, врло су специфичне било да су експлициране било да су реализоване као нарочити лексикографски поступци, тако да су препознатљиве само лексикографима или искуснијим корисницима речника. То је, вероватно, разлог што се у наставној пракси и у другим начинима усвајања норме стандардног језика речници употребљавају веома ретко или никако као приручници иако садрже највећи број информација о нормативном статусу сваке појединачне лексичке јединице.

2. 1. Лексичку норму прописују општи или специјализовани дескриптивни речници, а најближа стандардизацији је она норма коју прописују термилошки речници, без обзира да ли су у питању стручне и научне области или термилошки системи из других сфера човековог живота и окружења. Многи од њих се стандардизују по међународним критеријумима, а на овај начин је урађен и најновији речник невеликог обима *Речник инвалидности — ка једнакости у јавном говору* (Ружичић 2003; у даљем тексту Речник). Овај Речник, поред већ постојећих критеријума језичке културе, уводи и критеријум кодекса по-

литички коректног говорења и писања и истиче значај критеријума јавне употребе језика (в. исто: 5, у предговору). Иако је дат статус одредница по јасно утврђеним критеријумима и на веома доследан и практичан начин (или употребом само симбола или комбинацијом симбола и квалификатора), ограничења у сфери употребе и у оваквим речницима ипак остају на нивоу препорука, типа: „неприхватљиво / препоручљиво у формалним ситуацијама”, „неприхватљиво / увредљиво”. Остала ограничења која се тичу језичког домена могу имати и прескриптивну тежину: *застарело, покрајински, нетачан назив, неодговарајући назив, начелно реферисање, реферисање о конкретном* и сл. Ситуација јавне употребе језика и кодекс коректног језичког опхођења, како се из нормативних захтева овог речника види, дозвољава директно, референтно именовање инвалидности, али не и директно именовање носилаца инвалидности, без обзира да ли се инвалидност именује речју страног или домаћег порекла. Тако је нпр. коректно: *афазија, аграфија, ампутација, дистрофија, епилепсија* и сл., али се називи за особе са именованим инвалидитетом квалификују са „разговорно”: *афазичар, аграфичар, аутистичар, дистрофичар, дистрофичарка, епилептичар, епилептичарка*. За те називе се препоручује описна формулација: „мушка / женска особа која има афазiju (аграфију, епилепсију и др.)”. Називи *ампутирац* и *ампутирка* имају двоструку дисквалификацију: „неприхватљиво у формалним ситуацијама” и „разговорно”, и за њих се препоручују описне формулације типа: „особа са ампутираним делом тела; особа без руке/ноге” и сл. Називи домаћег порекла углавном се не препоручују ни када означавају инвалидност ни њеног носиоца, јер у језику имају статус експресива са погрдним значењем. Тако је неприпречива употреба назива: *бангав, зрикав, кљакав, богаљ, богаљуша* у формалним ситуацијама. Из истих разлога нижи статус у сфери јавне употребе имају све одреднице творбеног гнезда назива домаћег или турског порекла: *бена бенетина, бенав бенавац; блесав, блесавост, блесавац, блесавко; будала, будалетина, будалити се* и др. (в. Речник).

Домаћи називи типа: *глув, слеп* стандардни су кад означавају инвалидност, али не и њихове носиоце, па се као неприхватљиви у официјелној ситуацији одређују називи: *глувило, глувоћа, глувак, глувонем, грбав, грбавац, грба, грбавко и слепиц, слепило, слепачки* др. Неприхватљиви су и општи називи *инвалид, инвалиткиња*, за које се препоручује назив *особа са инвалидитетом*, док се већ уобичајени назив у јавној употреби *особа са посебним (нарочитим) потребама*, настао према енглеском језику, вреднује као неодговарајући (Овог пута наш песник /

М. Бећковић/ даривао је поклон *малишанима са посебним потребама*, *Политика* 5. 3. 2005).

2. 2. Овако нормираним лексичким корпусом, како истичу рецензенти овог Речника (В. Васић и Д. Татић), исправља се, а ми бисмо додали још и дограђује се, прагматичка норма за речи из једног појмовног и социјалног домена у циљу стварања и ширења политички коректног говора. Издвајање, препоручивање адекватних, недискриминишућих, афирмативних термина на разумљив и поједностављен начин, доступан и нелингвистима, пружа могућност да циљне групе, којима је намењен овај речник, допринесе установљењу норме у сфери јавне употребе језика, чиме ће се избећи досадашње евидентне негативне појаве маргинализације, прикривене или отворене дискриминације особа са инвалидитетом.

2. 3. Лексичко нормирање, како смо показали на примеру једног терминолошког речника, осим језичке сфере залази и у сферу културе опхођења, политике и шире у сферу друштвених односа, при чему јавна употреба језика захтева уважавање прагматичких критеријума (социјалних, политичких, психолошких), што лексичку норму приближава прагматичкој норми.

3. 0. Улога лексичког нормирања у кодификовању језика и установљењу његовог стандардног варијетета представља посебан проблем, који је у науци истицан само уз друге проблеме језичке стандардизације. При томе је важно истаћи да за елаборирање овог проблема прихватимо већ истицану и усвојену разлику између појмова „стандардни језик” и „књижевни језик”, која је веома добро аргументована у раду М. Шипке (1998: 250-258)².

3. 1. О запостављености лексичке норме у језичком нормирању, о узроцима и последицама таквог односа у установљењу јединственог стандардног језика, и о напорима лингвиста да се и у овај језички ниво uvede више реда већ је писано (в. Ивић П., Ивић М., Грицкат, Клајн, Ристић). У том смислу значајан је рад И. Клајна (1998), у коме се наводе и позитивни примери покушаја наших лингвиста да укажу на нестандардне појаве на лексичком плану, било на непримерену употребу лексичких јединица било на њихову употребу у погрешном значењу. Истичући важност семантичког нормирања, а и његову комплексност, аутор

² У раду је дат преглед и релевантне литературе која иде у прилог разликовању ова два нормирана варијетета, уз који се у општој класификацији језичких дијасистема издваја и трећи некодификован, народни језик (Шипка 1998: 256)

предлаже 4 правила „као неку врсту основних смерница за нормативну семантику”, у којима су истакнути следећи критеријуми: узорност добрих писаца које лексикографи узимају за грађу у великим једнојезичним речницима, знање о томе да свака реч може имати више од једног значења, као и да се у току језичког развоја могу јавити нова значења, а да стара могу бити потиснута из употребе (Исто: 139). Истакнуто је и да се у одабирању речничког корпуса мора тежити уравнотеженом корпусу, под чим се подразумева обухватање не само језика књижевности, него и стручне литературе, штампе, радио-телевизијског и говорног језика. Прихватљиве употребе и значења речи у речницима требало би маркирати нормативним квалификаторима како би се препоручивали за стандардни језик, а самим тим би се издвајала и нормативно дисквалификовала нестандардна лексика. Тако би се у српској лексикографији надокнадио недостатак нормативних речника (општих, семантичких, стилских и др.) Регулисању семантичке норме по овом аутору доприносе и правилна проширења значења речи (нарочито речи страног порекла), као и одређивање припадности речи одређеном стилу, регистру (Исто: 143). Посебно се издваја проблем нормирања значења речи страног порекла, чије се проширење значења мора одвијати или у духу језика даваоца или у духу српског језика. Нарочито треба бити обазрив са значењем страних речи у статусу интернационализама, типа: *дискусија*, *позиција*, *асоцијација*, *толеранција*, *пролонгирати*, које „подлежу и некој врсти вишејезичног стандарда. Уколико стекну нова значења, та промена би морала потећи из неког романског или из енглеског језика ... где су оне део домаћег лексичког фонда” (146).

3. 2. На флексибилност лексичке норме и на неке њене специфичности указивао је и М. Пешикан (1970: 80-92), истичући да у наглom богаћењу домаћег вокабулара нормативисти морају бити ажурнији, али и опрезнији, и да њихове интервенције морају имати карактер опште регулативе и препорука које би биле усклађене са тенденцијама развојних процеса и које би доприносиле неговању језичке културе (Исто: 80). Још је он указао на неке нове појаве и процесе који до данас трају: богаћење стручне и термилошке лексике, повећан број сложеница и њихових модела, увођење великог броја творбених афикса страног порекла, велики број привремене актуелне лексике, појачани међујезички контакти који захтевају стандардизацију термилошке лексике на међујезичком ниво, већи број неадаптираних и мање адаптираних англицизама, повећан број интернационализама и појачана употреба партиципских облика у придевској служби (Исто: 87). Пешиканова препорука је да у свим

овим појавама треба избећи крутост и пуризам, али одржати меру, што ће допринети и језичкој култури. „Култура изражавања, посебно у избору лексике и њеној примени, подразумева не само избегавање неправилних, некњижевних облика — него и подешавање израза приликама, намени, а изнад свега одржавање јасности, целисходности” (Исто: 89).

4. 1. Лексичко нормирање утиче на стандардизацију језика различитим интензитетом у појединим њеним фазама³. Тако би лексичко нормирање морало одиграти значајну улогу нарочито у фазама дескрипције (описивања), елаборације (разрађивања), експанзије (ширења), култивације (неговања) и евалуације (вредновања) језичког стандарда (исп. Радовановић 1986: 188-196). Питања лексичке норме решавају само лингвисти у фази дескрипције и елаборације, док је у другим наведеним фазама за њено остварење и њен утицај на стандардизацију језика осим лингвиста значајна делатност културних и просветних институција (школа, издавачке делатности, лекторског рада, масовних медија). У фази кодификације језичког стандарда лексичко нормирање нема прескриптивну снагу и не суделује у октроисању норме, али својим ставовима у виду препорука доприноси флексибилности језичке норме и полифункционалности стандардног идиома.

4. 2. На основу досадашњег увида у проблематику лексичког нормирања може се рећи да је његова јача или слабија улога у стандардизацији језика условљена целокупном језичком политиком, језичким планирањем, које би као дугорочна или стална брига о језичкој норми и стандардном језику морале да се спроводе у виду институционалне делатности. Међутим, мора се истаћи да је овакво старање о језику, и кад је било институционално организовано, наилазило на недовољну подршку свакодневне језичке праксе. Ниподаштавање, занемаривање и укидање институција у чијој би надлежности требало систематски и плански спроводити ова два важна домена, нарочито се штетним показују у преломним историјским периодима, јер доводи до дестабилизације норме, а у пракси јавне / службене употребе језика до укидања учинка нормативиста и институција које спроводе норму, међу којима је најзначајнија улога наставника матерњег језика у образовању и лектора у издавачкој делатности и језику масовних медија.

4. 3. Ипак се, на основу општих сазнања могу одредити главне карактеристике лексичког нивоа у периоду стабилне норме стандардног

³ Имамо у виду већ познатих 10 фаза које је за идеални модел стандардизације језика представио М. Радовановић (1986: 188-189).

језика, а то су: отвореност за иновације у свим сегментима духовне и материјалне културе, пријемчивост за цивилизацијске тековине одређеног времена, слободна варијација на идиолекатском и функционалностилском плану, одређенија, разграниченија функционалностилска раслојеност. На плану лексичког нормирања ове карактеристике се манифестују као флексибилност, еластичност језичке норме. Наведене карактеристике чине лексички ниво центром језичке надградње, која се означава термином „интелектуализација језика”, и која се, како је у науци већ утврђено, у својим главним токовима заснива на аутентичним језичким моделима и потенцијалима, без обзира на лексичко позајмљивање.

4. 4. Прилив нових речи у вокабулар српског језика, као и прилив страних речи, а нарочито бројно присуство англицизама, данас се све више прихвата као нормалан процес језичког развоја и преузимања иновација из цивилизацијски развијенијих и надмоћнијих језичких средина. Лексички динамизам у овом домену, као и у домену функционалностилске раслојености, на основу паушалних оцена у појединим сегментима вокабулара, углавном се прецењује. Број нове лексике у укупном лексичком систему, како показују статистички подаци на одређеном корпусу, у великој мери је ограничен и функционално условљен, а сам динамизам прилива је много сложенији него што се иначе представља. Статистички подаци који су наведени у раду Д. Шипке⁴ показују да је, упркос повећаној функционалној раслојености лексике у новије време, проценат нераслојеног лексичког фонда увек већи (51%) од оног раслојеног (49, 24%). То потврђују наведени подаци добијени на неуравнотеженом речничком корпусу Д. Шипке, у коме је, због потенцијалних корисника речника, посебно фаворизована информатичка област и рачунарска терминологија. Раслојеност на територијално-етичком плану, упркос актуелним дезинтеграцијским процесима у новоформираним језицима (српском, хрватском и бошњачком), јавља се у много мањем проценту (6,92%) од нераслојене лексике (93,08%) (в. Шипка Д. 2004: 103-106). Прилив нове и стране лексике, без обзира на број и фреквенцију употребе, представља значајну појаву у развоју савременог српског језика и важан сегмент у установљењу језичке стандардизације. Предност лексичког нивоа над другим језичким нивоима (фонетском, морфолошком, синтаксичком) у примању нових појава

⁴ Ограниченост и сложеност динамизма прилива нових речи у српском (хрватском и бошњачком) језику и његова функционална и регионално-етичка раслојеност статистички и табеларно је представљена у раду Шипка Д. 2004: 103-106.

огледа се у томе што у стандардном језику, као и у другим језичким идиомима, чува супстратне јединице потискујући их у пасивни лексикон, и што их увек може активирати у одређеном функционалном стилу а да при томе не излази из оквира кодификоване норме (исп. Шипка Д. 2004: 100). Међутим, оно што међу новим појавама у лексичком систему негативно утиче на стабилизацију норме стандардног српског језика јесте слабљење лексичке норме, што се нарочито огледа у брисању граница између стандардне и супстандардне лексике. Томе су нарочито допринели етнички, политички и ратни сукоби, као и нови стилови у сфери моде, филма, музике, који су иницирали и сниженост стила у сфери јавне употребе језика, што се данас препознаје и изучава као процес експресивизације језика.⁵

5. 0. Тако се на основу онога што је досад утврђено може запазити да лексички ниво може битно утицати на процес нормирања и кодификације језичког стандарда, било да доприноси утврђивању и стабилизацији језичке норме било да отежава и дестабилизује језичко нормирање, што се показује очигледним на синхронном плану у различитим периодима развоја српског књижевног језика.

5. 1. Тако је нпр. у установљењу норме славеносрпског језика, према В. Ђукановићу (1995/96: стр.), „лексички, а отуда и творбени и морфолошки ниво” успоравао стабилизацију норме књижевног језика, јер је уз прокламовану заснованост на народном језику задржао ортографску норму писаног језика. За овај период српског језика карактеристично је напоредно функционисање норме још друга два, односно три језичка варијетета: српкословенског, црквенословенског и народног језика (Исто: 123). Овај скоро двовековни предвуковски период у развоју српског језика карактерише одсуство јединственог стандардног језика упркос постојању три поменута књижевна језика. Овакво стање условљавала је, поред осталог и нерегулисана лексичка норма, не само у ортографском делу него и изразитој варијантности лексичких јединица.

5. 2. У стандардизацији вуковског језика заснованог на народном језику изабраног штокавског дијалеката, лексичко нормирање одвијало се према норми представљеној у Вуковом тројезичном Рјечнику из 1952. год., која је због саме природе овог вишејезичног речника била прилично неразрађена и једнострано регулисана. На овај начин се,

⁵ О процесу експресивизације, жаргонизације језика в. Ристић 2004 и Бугарски 2003, а о овом процесу и другим новим појавама у лексичком систему в. Шипка Д. 2004: 106-110.

упркос раскидању са писаном књижевном традицијом, опет дестабилизовало стање и отежавала стандардизација одабраног варијетета који је требало да представља јединствен књижевни (стандардни) српско-хрватски/хрватскосрпски језик. Једностраност лексичког нормирања у овом периоду огледа се у томе што је у дугом временском периоду наметало територијалну раслојеност која је била представљена у Вуковом Рјечнику, као битну карактеристику лексикона српског књижевног језика, чиме је у други план, а тиме и ван домашаја нормирању, потискивана његова функционалностилска раслојеност (исп. исто: 125). Тако се стицао и дуго задржао утисак о сиромашном лексичком потенцијалу новоусвојеног заједничког српског/српскохрватског књижевног језика, упркос развојним процесима у писаном језику тадашње интелектуалне елите, који се тек у новије време евидентирају и елаборирају у србистици и славистици.

5. 3. Важан период у развоју и стандардизацији савременог српског језика представља формирање тзв. „београдског стила”. За разлику од претходног, вуковског времена и стила који је, из познатих разлога, успоравао стандардизацију заједничког варијетета у свој његовој полифункционалности, при чему је запостављеност лексичког нормирања имао велики удео, формирање новог „београдског стила” одиграло је значајну улогу у кодификовању стандардног језика на свим његовим нивоима. За стабилност нормe нарочито се истиче важност успостављене инваријантности, као и „богатије и кохерентније синтаксичке и лексичке нормe” (Исто: 127, 129-131).

6. 0. Да се историја кризе у стандардизацији српског језика понавља и да је она у вези са преломним историјским тренуцима формирања државне заједнице носилаца српског језика, показује савремена ситуација која је слична оној из тридесетих година 19. века када се формирала српска држава. Ондашњи разлози важе и за садашњу ситуацију, а они су у већ помињаном раду В. Ђукановића уопштено формулисани: „У држави која се ствара не постоје никакви механизми којима би се спроводило оно што бисмо назвали језичким планирањем/нормирањем. Постојали су само стихијно супротстављени *модел* (истакао В. Ђ.) за заснивање и уопштавање стандардног језика” (Исто: 126).

6. 1. Данашње прилике су, чини нам се, још лошије, јер у успостављену савременог српског стандардног језика, колико нам је познато, ми немамо ни јасно формулисане моделе, макар били и стихијни и супротстављени. У одсуству јасне државничке политике, тешко је установити јединствену језичку политику и јединствен став о томе шта да-

нас представља стандард савременог српског језика и који га језички идиоми најбоље репрезентују.

6. 2. Процеси дестабилизације норме започети шездесетих година прошлог века, због познатих догађаја, кулминирају у његовој последњој деценији. Данас се они, поред осталог, испољавају у језичком раслојавању, што је очигледно не само у губљењу граница између постојећих стилова, него и у стварању нових варијетета, у непрекидном пре-групписавању њихових идиома и у променама места на скали престижности. Јеном речју, сведоци смо убрзане динамике друштвено-технолошких и језичких промена код нас и у свету⁶, које се тешко могу пратити и контролисати и у ревноснијим лингвистичким срединама са богатијом традицијом и разрађенијим стратегијама језичке политике и језичког планирања од наших.

6. 3. Међутим, захваљујући систематском монографском опису развоја и стања готово у свим словенским језицима у другој половини двадесетог века,⁷ већ се уочавају и процењују најважнији и универзални правци развоја. Уочено је и истакнуто да се у условима брзих промена, развој стандардних варијетета не може регулисати кодификованом нормом него узуалном. Тим пре што многе од њих, па и оне на лексичком нивоу, нису предвидиве, и што нису везане само за садашње прилике него се одвијају као процеси започети много раније (исп. Шипка Д. 2004: 102-103).

6. 4. Узорни језик према коме се равњају други варијетети није више језик уметничке књижевности него језик средстава информисања, језик медија. Овај језик заснован на књижевној варијанти стандардног језика, своју престижност у савременим условима остварује баш на функционалној раслојености, којом обухвата све стандардне варијетете писаног и разговорног језика. Своју репрезентативност гради на својој функцији и отворености према свим корисницима језичке заједнице, па осим што утиче на друге идиомене, он прима утицаје других, па и утицаје из нестандардних и субстандардних идиома. Зато би се у планирању корпуса за фундаментално изучавање, представљање, па и за (до)кодификацију савременог српског језика, осим језика књи-

⁶ Д. Шипка наводи и представља 7 генератора промена на лексичком нивоу српског (хрватског и бошњачког) језика: научно-техничке промене, друштвено-економске промене, рат и национализам, промене у стилу живота, оживљавање религија, нове идеологије, уметнички и медијски правци и когнитивни и лудички импулси (Шипка Д. 2004: 101-102).

⁷ О пројекту из кога су проистекле монографије в. Радовановић 1996: 3-4.

живних дела као најстабилнијег заједничког стандардног идиома, по репрезентативности могао одабрати језик медија.⁸ Сnižена стандардност и снижена језичка култура, као и нестабилна норма језика медија, не могу се узимати као аргументи за његово занемаривање или одбацивање у нормирању и описивању савременог српског језика, тим пре што наведене негативне појаве нису само специфичност наше језичке и социјално-културне реалности, него су одраз општих тенденција у развоју језика у свету. С обзиром на истакнуту универзалност наведених негативних појава и промена⁹, не би се могло говорити о кризи језичке културе као специфичности само савременог српског језика. Због великог утицаја језика медија на стање норме и језичке културе, увођење рестриктивне норме, бар за догледно време, не би дало жељене резултате, јер узроци ширења негативних појава налазе потпору не само у језичким него и ванјезичким, друштвеним приликама (исп. Нешћименко 2001: 98-99).

7. 0. Актуелни правци развоја језика од друге половине 20. века до данас, најизраженији у језику медија, осим социјално-културних и технолошких промена условљени су и језичким променама, од којих су две најбитније: 1) губљење (нормативне) узорности књижевноуметничког варијетета у развоју стандардних идиома¹⁰ и 2) појачани утицај говорног језика — његових стандардних идиома преко електронских медија.

7. 1. Наведене и друге нормативне, социолингвистичке и културне промене, условљене процесима демократизације и либерализације у друштву, временом су учиниле да рестриктивну језичку норму, којом се до тада одликовао српскохрватски књижевни језик, замени либерална, чиме је стандардни језик под наведеним називом ушао у нову фазу развоја. Најзначајнија промена у овој фази јесте дезинтеграција јединственог стандарда најпре на варијанте, а затим и на посебне стандард-

⁸ Језик средстава информисања, како се у литератури истиче, са свим својим добрим особинама и недостацима, хтели ми то или не, представља данас еталон и узор како нормирања савремених стандардних језика тако и језичке културе дате језичке заједнице (Нешћименко 2001: 101). О битним карактеристикама овог идиома и о начину његовог деловања на развој стандардних варијетета у савременим језицима в. исто: 98-132.

⁹ О значају универзалних појава у једном језику, које су најчешће ванјезички условљене, и које се одигравају у равни 'култура у контакту', а не у равни 'језика у контакту' в. Радовановић 1996: 12.

¹⁰ Обично у савременим језицима (руском и чешком) ово престижно место зазима језик медија или језик научно-популарних жанрова, и то више у говорном него у писаном виду (исп. Нешћименко 2001: 100, и нап. 1. на овој стр.).

не (књижевне) језике: српски, хрватски и бошњачки, што је условљено пре свега политичким променама у друштву и распадом Југославије.

7. 2. У промењеним условима и процесима конституисања нових књижевних језика на темељима претходног заједничког језика, српски језик се нашао у знатно неповољнијој ситуацији од других. Док је хрватски језик на самом почетку дезинтеграције уз „релативно бурне унутарјезичке ломове и прекрајања” (Радовановић 1996: 7) прошао све неопходне фазе стандардизације и на прописан начин, уз подршку нормативних приручника, промовисан у посебан језик, српски језик је не само „последично ... *post festum*” (истакао М. Р.) реноминован, него, практично, том дезинтеграцијом промовисан у посебан стандардни, књижевни језик, истина, „без бурних унутарјезичких ломова и прекрајања” (Радовановић: 7), али и без дефинисаних граница и статуса, као и без задовољавајућих резултата у домену стандардизације. Стање се погоршава даљом дезинтеграцијом српског стандардног и књижевног језика (актуелна догађања у вези са одвајањем црногорског језика), као и непотребним сукобљавањима и неспоразумима у стручним и научним лингвистичким круговима. Неслагања се јављају због различите оцене стања и неједнаког уважавања битних језичких и вањјезичких фактора на језички развој и промене, као и због пренебрегавања континуитета у том развоју и занемаривање синхроног и дијахроног плана при представљању језичких појава.

8. На основу свега што је у реферату показано, чини се, да у садашњим условима, како нас учи историја српског језика, док се не реши државно питање носилаца српског језика и српско национално питање, није могуће дефинисати српски књижевни и стандардни језик, нити је могуће неким радикалним мерама (рестриктивном нормом и законском регулативом) одредити токове његовог развоја. Док се наведена питања не реше, било би најцелисходније одредити и формирати репрезентативан (електронски) корпус савременог српског језика и на њему описивати промене и дограђивати норму на свим језичким нивоима, у свим функционалним стиловима, у свим данас престижним идиомима, па и оним непрестижним који у савременим условима битно утичу на језичке промене и развој језика. Описивање промена и процеса на лексичком нивоу и издвајање регуларних појава, као и разрада методологије за њихово нормирање и представљање у нормативним речницима, учинило би да лексичко нормирање, као и други типови нормирања, одигра значајну улогу у дефинисању српског стандардног језика у његовој најновијој фази развоја.

ЛИТЕРАТУРА

- Брозовић 1982 Брозовић Д., О садржају појма *норма* у лексикологији и лексикографији, *Лексикографија и лексикологија*, Београд — Нови Сад, 15-20.
- Бугарски 2003 Бугарски Р., *Жаргон, лингвистичка студија*, Београд.
- Васић 1990 Vasić S., *Kultura govorne komunikacije*, Београд.
- Грицкат 1983 Грицкат И., Наш стандардни језик као пратилац општих облика културе, *Зборник за филологију и лингвистику XXVI/2*, Нови Сад, 81-99.
- Грицкат 1994 Грицкат И., Из историје стабилизације књижевног језика код Срба — после Вукове и Даничићеве победе, *Јужнословенски филолог L*, Београд, 5-31.
- Ђукановић 1995/96 Ђукановић В., „Београдски стил” — преломни период у развоју српског стандардног језика, *Наш језик XXXI/1-5*, Београд, 122-132.
- Ивић М. 1990 Ивић М., *О језику Вуковом и вуковском*, Нови Сад.
- Ивић П. 1991 Ивић П., *О Вуку Караџићу*, Целокупна дела IV, Сремски Карловци — Нови Сад.
- Ивић П. 1991a Ивић П., *Из историје српскохрватског језика*, Изабрани огледи II, Ниш.
- Кашић 1982 Кашић Ј., Неке појаве у вези са ословљавањем (на материјалу Вуковог Српског рјечника), *Лексикографија и лексикологија*, Београд — Нови Сад, 91-94.
- Клајн 1991 Клајн И., Туђице и пуризам, *Језички приручник*, Београд, 151-163.
- Клајн 1996 Клајн И., Лексика, *Српски језик на крају века*, Београд, 37-86.
- Клајн 1998 Клајн И., О критеријумима за семантичко нормирање речи, *Наш језик XXXII/3-4*, Београд, 134-147.
- Костић 1983 Костић Ђ., Савремени проблеми културе говора, *Актуелна питања наше језичке културе*, Београд, 25—35.
- Младеновић 1993 Младеновић А., Развитак и стабилизација екавског изговора српског књижевног језика у другој половини XVIII и првој половини XIX века, *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику XXXLI/1*, Нови Сад, 79-83.
- Мухић-Димановски 1994 Muhić-Dimanovski V., Мјесто посуденица у једнојезичном гјечницима, *Filologija 22-23*, Zagreb, 217-224.
- Нещименко 2001 Нещименко Г. П., Динамика речевог стандарта современной публичной вербальной коммуникации: проблемы. Тенденции развития, *Вопросы языкознания 1*, Москва, 98-132.
- Пешикан 1960 Пешикан М., Лексичко благо нашег језика и нормативни однос према њему, *Наш језик XVIII/1-2*, Београд, 80-92.
- Пешикан 1970 Пешикан М., *Наш књижевни језик на сто година послје Вука*, Београд.
- Пешикан 1984 Пешикан М., Општа и специфична лексика у дијалекатским и историјским речницима, *Лексикографија и Лексикологија*, Нови Сад — Београд, 125-128.
- Половина 1995 Половина В., Језичка норма у очима говорника, *Научни саставак слависта у Вукове дане 24/1*, Београд, 249-254.
- Поповић 2001 Поповић Љ., Кушаров модел заједничког књижевног језика и правописа за Хрвате и Србе, *Наш језик XXXIV/1-2*, Београд, 6-44.
- Радовановић 1986 Radovanović M., *Sociolingvistika*, Novi Sad.

Радовановић 1996 Радовановић М., Предговор, *Српски језик на крају века*, Београд, 1-16.

Ристић 1994 Ристић С., Стране речи у описним речницима са аспекта речничког нормирања, *Наш језик XXIX/5*, Београд, 301-305.

Ристић 1995 Ристић С., Неки аспекти нормирања у лексикографији, *Научни састанак слависта у Вукове дане 24/1*, Београд, 233-240.

Ристић 1997 Ристић С., Нормативна питања у вези са лексиком разговорног језика, *Трећи лингвистички скуп „Бошковићеви дани”*, Подгорица, 223-232.

Ристић 2004 Ристић С., *Експресивна лексика у српском језику, теоријске основе и нормативно-културолошки аспекти*, Београд.

Ружичић 2003 Ружичић М., *Речник инвалидности — ка једнакости у јавном говору*, Нови Сад.

Руски језик 2000 *Русский язык конца XX столетия (1985-1995)*, Москва.

Симић 1991 Симић Р., *О нашем књижевном језику*, Никшић.

Скворцов 1983 Скворцов Л. И., Вопросы нормативной лексикографии, (Составление и перспективы), *Литературная норма в лексике и фразеологии*, Москва, 206-225.

Српски језик 1996 *Српски језик на крају века*, Београд.

Стевановић 1984 Стевановић М., Од потреба до могућности нормирања речника савременог књижевног језика, *Лексикографија и лексикологија*, Нови Сад — Београд, 175-180.

Шипка М. 1980 Шипка М., Савремена српскохрватска стандарднојезичка норма у свјетлу језичке и друштвене стварности у БиХ, *Књижевни језик IX/2*, Сарајево, 23-31.

Шипка М. 1998 Шипка М., Књижевни и/или стандардни језик (прилог појмовно-терминолошком разграничењу), *Наш језик XXXII/3-4*, Београд, 250-258.

Шипка Д. 2004 Шипка Д., Лексичка динамика деведесетих: бројке и слова, *Јужнословенски филолог LX*, Београд, 99-111.

Stana RISTIĆ

LEXICAL NORMALIZATION AND STANDARDIZATION OF THE LANGUAGE

Summary

Based on a survey of the most important studies of our linguists on the character and meaning of lexical normalization, the paper establishes the general characteristics of the lexical norm, as well as its role in the standardization of Serbian language on the synchronic and diachronic level.

It has been determined that the lexical normalization plays a particularly important role in the individual phases of language standardization and that, notwithstanding the dynamic changes in the lexical system and the flexibility of the lexical norm itself, it contributes not only to the stability of the language standard, but also to the raising of

the level of language culture, and this only under clearly guided and institutionally supported language politics. When these conditions are absent, which happens especially in the case of crucial social changes, the destabilization of the lexical norms appears. On the level of standard language, this manifests as the weakening of general language norms and as the fall of the level of language culture. This kind of destabilization of the norm is characteristic for the contemporary standard Serbian language, whose (do)codification, as shown by the current changes which also take place in other Slav languages, must be based on the usual, not prescriptive norm. These changes are best represented by the language of the media. It is obvious that this language idiom, despite its normative instability and reduced language culture, appears today as a new standard for normalization, repressing the literary language as traditionally established pattern of standardization.

